

Ádám Bollók, *A Century of Gold. The Rise and Glory of the Avar Khaganate in the Carpathian Basin*, Hereditas Archaeologicae Hungariae, Archaeolingua, Budapesta, 2021, 166 p., ISBN: 978-615-5766-48-0.

Volumul lui Ádám Bollók oglindește evoluția secolelor VI–VII și a structurii de putere a epocii Chaganatului Avar în bazinul Dunării mijlocii, respectiv complexele sale relații cu Imperiul Roman de Răsărit¹, într-o formulă din ce în ce mai răspândită în domeniul arheologiei și istoriografiei, interesând atât publicul larg și sistemul universitar, cât și un cerc profesional mai restrâns și, evident, mult mai critic².

Autorul prezintă, pe parcursul a șase capitole, o perioadă – sfârșitul Antichității – reprezentând un timp al marilor conflicte (un veritabil „război mondial” al epocii), precum și procesul și contextul îmbogățirii elitelor din *Barbaricum*, la nord de Imperiu. Din perspectiva istoriografică a epocii avar, o caracteristică inovatoare a lucrării constă, fără îndoială, în prezentarea proceselor complexe, respectiv a evenimentelor oscilante, inclusiv prin prisma imaginarului elitelor Imperiului Roman Târziu. Primul contact al reprezentanților diplomației ai Imperiului cu trimișii unei populații/structuri nomade necunoscute până atunci a produs, în mod evident, un șoc cultural, având în vedere portul neobișnuit al părului, pe care autorul îl prezintă cu minuțiozitate în capitolul introductiv (*Introduction*, p. 7–12), cu analogii arheologice și sculpturale din Asia Centrală și China (fig. 3–4). Contactul dintre elitele imperiului și ambasadorii avari a fost astfel larg dezbătut de autor, la fel și consecințele acestuia; pe bună dreptate, Ádám Bollók atrage atenția asupra necesității, pentru

arheologii și arheologia epocii avar, de a „descoperi” Bizanțul.

În ceea ce privește obiectivul capitolului I, *Khagans: “gatherers of peoples” – New avenues in the study of the Avar-period archaeological legacy* (p. 17–19), acela de a-i prezenta pe chagani drept niște „colectori de popoare” – aceasta fiind caracteristica principală a fiecărei structuri nomade (și nu numai) –, putem fi de acord cu ideea, dar nu și cu acele dovezi arheologice de autor, cu scopul de a sublinia eterogenitatea culturală a Chaganatului avar timpuriu. Nu contestăm faptul că în zona Transdanubia putem vorbi de continuitatea germanofonilor³, însă în zona Tisei există un număr atât de mic de descoperiri (unele databile exclusiv în secolul al VII-lea), încât putem presupune că este vorba de populații germanice ajunse în zonă în urma unor migrații⁴, fără a exclude totuși continuitatea unor comunități izolate (de exemplu: Egerlövö⁵), care s-au integrat în structura politică creată de clanul extins al avarilor⁶. Regiunea pentru care se

³ Vezi și disputa în jurul necropolei de la Kőlked (gepidă sau germanică/de cultură merovingiană): Bálint 1995, p. 35–65; Kiss 1992, p. 95; Kiss 2000, p. 359–365; Kiss 2010, p. 129–130.

⁴ „Az avar kor elején, a Dunántúlon nagy számban jelentkező, fából esztergált, nyomott gömb alakú faszelencék ugyancsak megjelentek a Tisza-vidéken”, „La începutul epocii avariene, cunoscute în număr mare în Transdanubia, cutii sferice strunjite din lemn au apărut și în regiunea Tisei” (Vida 2018, p. 539; traducerea autorului prezentei contribuții).

⁵ Lovász 1991, p. 61–62.

⁶ În acest sens, cel mai bun exemplu este mormântul de la Tiszagyenda, datat prima treime a secolului al VII-lea (Kocsis, Molnár 2021, p. 137–192). Privind continuitatea unor populații germanice/gepidice în jurul Tisei, vezi Vida 2018a, 537–553, în care sunt amintite opt situri funerare, din care cel puțin două se încadrează în prima jumătate a secolului al VII-lea. Foarte puțin

¹ Am folosit sintagma „Imperiul Roman de Răsărit” deoarece, (și) potrivit lui Peter Brown, folosirea termenului „Bizanț” se impune doar după marile cuceriri arabe, când imperiul de altădată se restrânge atât teritorial, cât și din punct de vedere al bugetului disponibil, respectiv când se petrec marile transferuri uriașe spre capitala Califatului Rașidan (Brown 1999, p. 230).

² Pentru o astfel de tratare în România, pentru secolele IV–V, vezi Harhoiu 2021.

poate afirma cu siguranță existența unei populații germanice masive în secolele VI–VII este Bazinul Transilvaniei (siturile Noșlac, Bratei III etc., ca să amintim numai necropolele mari⁷), acest teritoriu/regiune fiind neglijat(ă) de autor.

Necropolele sau grupurile de morminte amintite, respectiv ilustrate de autor (p. 18, fig. 10/1; p. 19, fig. 19/1–2), ca semn al prezenței nomazilor din „stepele est-europene” de la Kövegy-Nagyföldek, Kölked-Feketekapu B, Szekszárd-Bogyiszló, se datează, potrivit cronologiei absolute, începând cu a doua treime a secolului al VII-lea, cu alte cuvinte nu pot fi prezentate/ilustrate drept populația lui „Bayan chagan” din secolul al VI-lea. Totodată, mormintele cu „nișă tip catacombă”, ilustrate în acest subcapitol, nu fac parte – nici acestea – dintre antichitățile primei generații de migranți estici, având în vedere că această modă funerară este specifică exclusiv secolului al VII-lea⁸.

Fără îndoială, capitolul al II-lea, *The beginning of Avar-Eastern Roman diplomatic relations* (p. 23–39), iese din tiparele cunoscute în arealul istoriografiei și arheologiei epocii avarie din Ungaria, prezentând evoluția relațiilor diplomatice ale Imperiului cu elitele structurii de putere avarie, contacte care au marcat intens, aproape un secol, atât regiunile balcanice ale Imperiului, cât și teritoriile Bazinului Dunării mijlocii și inferioare. Astfel, primele relații diplomatice au fost înregistrate când populația venită din îndepărtata Asie Centrală sălășluia în regiunile stepice de la nord de Caucaz, primul ambasador „avar” trimis la Constantinopol fiind un personaj numit *Kandich*. Evoluția relațiilor avaro-romane este abordată foarte complex, dar și consecințele, rezultatele, în privința transferurilor culturale, respectiv bunurilor materiale dintr-o civilizație urbană. Natura evoluției acestor relații marchează un caracter oscilant, de la aliați⁹ la

pentru a se putea vorbi de o continuitate masivă de populație în zona Tisei.

⁷ Dobos 2019, p. 111–142.

⁸ Lőrinczy 1994, p. 311–335; Kürti 1996, p. 125–135.

⁹ În acest sens, merită amintită campania sprijinită de Imperiu împotriva cutrigurilor, pe

adversari, determinat atât de refuzul Imperiului, cât și de țelurile tânărului Chagan Bayan. Date privind eterogenitatea acestor structuri politice barbare găsim și în izvoarele narrative, care prezintă relațiile diplomatice. Astfel, în rândul ambasadurilor avari, se află un personaj cu numele germanic *Kunimon*, solul acestora în contextul în care nomazii lui Bayan erau departe de Bazinul Dunării mijlocii. Prin urmare, putem detecta, prin intermediul numelui acestuia, probabil germanic, mobilitatea și integrarea structurală individuală în amurgul epocii medievale timpurii. Merită amintit faptul că prezența comunităților germanice în zona Dunării de Jos în secolele V–VI este demonstrată arheologic¹⁰, fiind evidentă și legătura economică cu regiunile Transilvaniei¹¹.

Structura politică a lui Bayan a devenit cu adevărat amenințătoare după ce a ocupat regiunile Bazinului Dunării mijlocii, ca o consecință a colapsului Regatului gepidic, respectiv a alungării longobarzilor în Italia (de menționat că o parte a longobarzilor a rămas pe loc, ceea ce ilustrează și natura fluidă a solidarităților epocii medievale timpurii!). Construirea rețelei de putere a Chaganatului avar a însemnat întrepătrunderea rețelelor verticale

care îi înfrânge; despre această structură de putere nu există informații după anul 567, semn că membrii ei au fost integrați în structurile nomade ale noilor veniți.

¹⁰ Bondoc, Cojoc 2014, p. 39–50. De asemenea, așa-numita ceramică „stampilată”, tipică mormintelor gepidice din Transilvania, poate fi identificată în mai multe situri din Muntenia (imitații pe ceramică lucrată la roată în patru situri, respectiv pe ceramică lucrată cu mâna într-un sit), ceea ce poate fi explicat (și) prin prezența puterii gepidice sau a comunităților din Transilvania, stabilite în diferite zone ale Munteniei sau/și Olteniei, în orice caz prin contacte foarte directe. În acest sens, vezi Andrei Măgureanu, *Așezarea de la Ipotești, jud. Olt: aceleași descoperiri, alte interpretări*, Simpozionul „Cercetări arheologice și numismatice”, ediția a V-a, București, 19–20 septembrie 2019, p. 11–14.

¹¹ Vida 2018b, p. 44, 46, 48–49.

și orizontale de putere din Bazinul carpatic, un sistem multistratificat creat și condus în mod artificial de puterea chagană.

În frunte cu carismaticul Bayan, relațiile s-au schimbat în mod radical, cum ingenios formulează autorul – „din prieten dușman”/„from friend to foe” (p. 31–32) –, chaganul reușind să integreze *Barbaricum*-ul într-o putere politică, extinzând până spre Don, înspre est, sfera influenței sale (cum menționează un izvor narativ), neputând fi exclusă nici prezența trupelor din zonele îndepărtate ale Mării Baltice în armata sa¹².

Capitolul al III-lea al volumului, *Psychological warfare: The envoys' encounter with the Other* (p. 41–56), abordează problemele relațiilor diplomatice dintre Imperiu și barbari, în general, respectiv avari, în special. Autorul, în mod foarte original, încearcă să poarte cititorul pe drumul generic al solilor barbari (făcând referire concretă la ambasadele avar), începând cu drumul lor de la granița Imperiului până la Constantinopol. Bollók prezintă acest traseu al solilor barbari într-o manieră proprie, prin reflectarea efectelor psihologice ale noutății asupra individului (în acest caz asupra solilor), bazându-se pe izvoarele narative în mod absolut. Astfel, este prezentat „turneul” unui ambasador în Imperiu, de la granița statului până la centrul imperial din Constantinopol, șocul cultural al acestuia în cursul plimbărilor pe străzile capitalei Imperiului, dar și, în mai mare măsură, după accesul în palatul imperial. Toate aceste descrieri, făcute pe baza surselor narative, sunt bogat ilustrate de numeroase reconstituiri arhitecturale din secolele VI–VII, prin a căror vizualizare autorul își propune să-l introducă pe cititor în atmosfera vremii (vezi fig. 24–31). Ceremoniile și ospetele pe care le cunoaștem din capitalele imperiilor civilizațiilor urbane, ținute cu prilejul unor solii, au fost preluate și de elitele structurilor politico-militare nomade. Din păcate, nu există date în acest sens de la curtea lui Bayan, ci doar de la curțile chaganatelor turcice timpurii, unde oferirea de cadouri, respectiv primirea solilor, imită ritualul din imperiile urbane.

¹² Daim 2010, p. 61–71.

Titlul următorului capitol, al IV-lea, *Six decades of Avar-Eastern Roman relations: The rise and fall of an asymmetrical relationship* (p. 57–74), comportă anumite dificultăți în înțelegerea naturii caracterului asimetric al relațiilor avaro-romane. Analogia evocată, și anume relațiile chinezo-turcice privind obținerea unor bunuri de prestigiu (și nu numai) de către elitele barbare, nomade, de la civilizațiile urbane, se poate aplica, după părerea autorului, și în privința naturii relațiilor dintre avari și Imperiul Roman de Răsărit.

Suntem de acord cu mecanismele apariției acestor structuri nomade, descrise cu abilitate de autor, la fel și cu observațiile privind faptul că dimensiunile, respectiv condițiile geografice ale zonelor Bazinului Carpatic au determinat și caracteristici distincte ale economiei comunităților chaganatului.

Bazele mecanismului funcționării sistemului chaganatului erau, fără îndoială, acele subsidii anuale pe care, sub impactul folosirii forțelor armate, au reușit să le obțină de la Imperiul Roman de Răsărit, în aceste încercări jucând un rol primordial faptul că producția internă și schimburile comerciale reprezentau doar o parte a surselor de venit. Până la urmă, aceste neajunsuri determinate de monoeconomie – bazele sale fiind în mare parte stabilite de purtarea războaielor – au și cauzat apariția acestor structuri politico-militare, respectiv a unei societăți războinice („warrior society”).

Pe baza rezultatelor lui Janatham Karam Skaff¹³, Ádám Bollók ajunge la concluzia că, în anumite perioade, imperiilor chiar le convenea să plătească această rentă anuală, ceea ce este valabil și în ceea ce privește relațiile avaro-romane. Astfel, pentru câteva decenii, plata anuală, cu tendințe continuu crescătoare, a oferit posibilitatea supraelitei avară din jurul dinastiei lui Bayan să-și mențină puterea și să ofere clientelei sale acele bunuri de prestigiu care o cointeresează în menținerea structurii, de altfel foarte instabilă, încheșată în jurul anului 568, reliefată de autor și prin intermediul unui izvor narativ (p. 66).

Presiunea pusă de Bayan și de urmașii săi pe împărați ne face să afirmăm că termenul ales de

¹³ Skaff 2012.

autor, și anume cel de „asimetric”, este ambiguu, deoarece, din punct de vedere militar, nu se poate vorbi deloc de vreo superioritate a Imperiului, prin urmare termenul nu poate fi aplicat cu privire la conflictele militare. Totodată, renta anuală crescândă, de la 80 000 până spre 200 000 de solizi de aur – potrivit calculului lui Péter Somogyi¹⁴ (vezi în acest sens și fig. 54) –, evidențiază faptul că natura acestor relații era mult mai complexă, iar când Imperiul a putut să denunțe plata acestor sume uriașe, a făcut-o imediat.

În legătură cu momentul prăbușirii acestui mecanism de forță creat de Bayan, adică anul 626, autorul dorește să ofere o explicație mai complexă decât cea prezentată în istoriografia de până acum. După Ádám Bollók, nereușita cuceririi Constantinopolului nu a determinat în totalitate sfârșitul plății stipendiilor către avari. Fenomenul trebuie explicat astfel într-un context mult mai larg: în urma războaielor permanente, Balcanii s-au depopulat masiv, iar Imperiul și-a concentrat interesele în Orientul Apropiat, aceste provincii fiind mult mai bogate, mulțumindu-se cu apărarea orașelor mari (p. 69–70). Totodată, în contextul creat de nereușita asediului avaro-slav asupra Constantinopolului, Imperiul Roman de Răsărit a început să finanțeze cu sume evident mult mai mici un conducător, pe nume Kuvrat, astfel încât acesta, împreună cu poporul său, aflat sub hegemonia avară, să se revolte împotriva chaganului. La rândul lor, și aceste date subliniază din nou dificultatea folosirii termenului de „relație asimetrică” în ceea ce privește relațiile politice sau militare dintre Imperiul Roman de Răsărit și Chaganatul avar. În concluzie, interpretând într-un fel sau altul, este foarte clar că anul 626 reprezintă sfârșitul unei ere: Chaganatul avar pierde elementele economice de bază ale funcționării sale, în contextul creat, atât prestigiul dinastiei, cât și interesul comun, solidaritatea internă – atât de firavă – fiind serios puse sub semnul întrebării. Din acest punct de vedere, asediul din anul 626 – ca în cazul altor structuri nomade – a fost o înfrângere până la urmă catastrofală, cu consecințe fundamentale privind evoluția chaganatului în perioada următoare. Criza, urmată de prăbușirea rețelei mecanismului de funcționare, a avut ca

o consecință imediată declanșarea războaielor interne: în prima fază s-au revoltat periferiile chaganatului în teritoriile estice (deja amintitul Kuvrat), Dunărea de Jos, urmată de războiul intern în miezul chaganatului (conflictul militar al clanurilor de diferite origini). Astfel, situația creată după anul 626 ne arată foarte clar de ce statele nomade au fost instabile și efemere, de ce monoeconomia bazată pe război conducea în mod direct, în cazul unei înfrângerii, la degingolada prestigiului grupului de elită, în general, și a conducătorului său, în mod special.

Astfel, dacă în capitolul al IV-lea a fost creionată o imagine destul de amplă privind caracterul structurilor întemeiate de chaganul Bayan, evoluția acestora, momentul 626 și consecințele lor, în capitolul al V-lea, *On the road between Avaria and Constantinople: Dignitaries, envoys, and merchants* (p. 75–114), Ádám Bollók încearcă să creioneze pentru cititor o imagine privind relațiile avaro-romane și consecințele, respectiv reflectarea acestora în cultura materială. Trebuie semnalat faptul că, în anii 552–626, în posesia elitelor chaganatului au ajuns bogății uriașe (vezi în acest sens și fig. 54); astfel, pe bună dreptate, se pune problema ce mai putem identifica astăzi, din punct de vedere arheologic, din aceste bogății (chiar dacă știm din surse narrative că francii au prădat vistieria chaganului).

Piese care au putut ajunge la avari pe cale diplomatică, sub formă de daruri, sunt cunoscute într-un număr neînsemnat. Strâns legat de această problemă, prezentarea darurilor în izvoarele narrative (p. 78–80) reprezintă, fără îndoială, o interesantă parte a lucrării, în cadrul căreia efectele psihologice și social-psihologice ale oferirii sunt exploatate în mod convingător de autor. Nu putem să nu amintim o scenă comică, prezentată de un autor antic (Theophylactus Simocattes) – care, la fel, se integrează în categoria darurilor diplomatice –, și anume când urmașul lui Bayan, noul chagan, a cerut de la împăratul Mauriciu „un elefant și un divan din aur” (p. 78–79), însă așa de mult i-au displicut, încât i le-a trimis înapoi. Informațiile narrative întregesc imaginea noastră privind originea artefactelor ajunse din Imperiu în *Avaria*. În acest sens, este amintită o solie avară, care, înainte să părăsească teritoriul Imperiului Roman de Răsărit, a mai făcut cumpărături într-o

¹⁴ Somogyi 2016, p. 146: 1.

pieță dintr-un oraș de graniță. Astfel, pe lângă subsidiile anuale, anumite categorii ale culturii materiale au putut ajunge în *Barbaricum* și prin acest mod. Produsele sunt, probabil, foarte eterogene din punct de vedere al funcționalității lor: amfore, vase mici din sticlă, centuri decorate cu aplice etc. Din cantitatea uriașă de monede de aur nici o sută nu sunt cunoscute din *Avaria*. În schimb – așa cum presupune autorul –, centurile decorate cu aplice importate au creat o modă, determinând multiplicarea acestora din argint sau din aliaj de bronz. O altă sursă prin care anumite elemente materiale de pe teritoriul Imperiului au ajuns în *Barbaricum* este jaful practicat în cursul activităților războinice. Piese pe care literatura de specialitate le-a considerat bizantine, descoperite în mare parte în contexte funerare sau în tezaure, sunt cunoscute într-un număr redus, cele mai multe imitând stilul artistic din Imperiu: bijuterii, recipiente din metal și sticlă, cruciulițe, pandantive, coliere etc.

Ultimul capitol, *The Avar-period elite as reflected by its burials* (p. 104–114), abordează aspectul funerar în rândul elitelor superioare, în care atenția se concentrează pe presupusele articole de lux ajunse sub formă de daruri în morminte. Autorul – pe bună dreptate – tratează, pe o jumătate de pagină, cronologia acestor morminte bogate, deoarece este acceptat în literatura de specialitate faptul că indivizii din aceste contexte funerare au fost înmormântați aproximativ în perioada cuprinsă între mijlocul secolului al VII-lea și sfârșitul acestuia¹⁵. Astfel, printre aceste personaje nu avem cum să aflăm pe întemeietorii chaganatului și destul de greu pe asediatorii Constantinopolului din anul 626. Prin urmare, autorul se raliază concepției marelui arheolog german Georg Kossack, privind interpretarea acestor morminte bogate – teza „Prunkgräber” –, potrivit căreia, într-o perioadă de criză de legitimitate politică, de instabilitate, elitele și familiile acestora au încercat să-și manifeste însemnătatea, fapt nepracticat în perioadele de stabilitate a pozițiilor lor politice, economice și sociale¹⁶.

¹⁵ Vezi, în acest sens, Kiss 1995, p. 131–134.

¹⁶ Kossack 1974, p. 3–34.

Volumul se încheie cu o parte în care se sintetizează problemele și încheierile prezentate în secțiunile anterioare (*Conclusion*, p. 115–120).

Se poate afirma că lucrarea lui Ádám Bollók și-a atins țelul, anumite neîmpliniri ale volumului nefiind foarte evidente decât pentru specialiștii arheologiei, în special funerare, a epocii avar.

Vom menționa aici cele mai importante observații ale noastre:

I. Ilustrarea dimensiunilor gropilor mormintelor, precum și orientarea indivizilor, lipsește în cazul figurilor 10, 11, 21/1–2; în schimb, apare la figura 21/3, 22.

II. În capitolul al II-lea au fost prezentate morminte care sunt databile mai mult în a doua treime a secolului al VII-lea, acești indivizi nefiind personaje contemporane cu chaganul Bayan (ca reprezentant al „primei generații” de cuceritori). Se poate afirma, cu foarte multă siguranță, că mormintele cu „nișă tip catacombă” reprezintă o modă funerară a secolului al VII-lea (susținută și de probele radiocarbon¹⁷), ajunsă în aceste zone, foarte probabil, în urma migrației unor noi grupuri nomade (?) dinspre est, lucru înlesnit de faptul că hegemonia chaganului se extindea spre Don.

III. Socotim – chiar dacă lucrarea este și una de popularizare – că ar fi trebuit să fie abordată chestiunea dificilă a „primei generații de cuceritori”, o mai veche problemă a arheologiei epocii.

IV. Totodată, o serie de termeni și formulări specifice literaturii de specialitate, în special maghiare (spre exemplu, „populația stepică est-europeană”¹⁸), ar fi trebuit să fie explicată, având în vedere caracterul inclusiv de popularizare al volumului.

V. Observații privind hărțile folosite de autor, și anume fig. 37 și 81:

V.1. Suntem de acord că Chaganatul avar timpuriu își extinde prin diferite modalități și relații asimetrice puterea și spre zonele de stepă de la nord de Marea Neagră, însă reprezentarea acestei extinderi (fig. 37) este, după părerea

¹⁷ Lőrinczy 1994, p. 318; Gáll 2023, p. 13, fig. 8.

¹⁸ Privind evoluția noțiunii „Europa de Est”, vezi Wolff 2000.

noastră, una nefericită, „granița”, „frontiera”¹⁹ (sau regiunea de graniță) trasată și ilustrată de autor fiind plasată „nicăieri”, la est de Nipru și la vest, departe de Don. Or, dacă aceasta este părerea autorului, ar fi trebuit să își prezinte argumentele într-o notă!

V.2. Ilustrarea extinderii habitatului sălașurilor avare prezintă, de asemenea, probleme, chiar dacă harta folosită este o preluare²⁰, fiind redesenată în condiții grafice mai bune (fig. 81). În acest context, ne referim doar la problema extinderii habitatului sălașurilor din Bazinul Transilvaniei, ilustrat până la Carpații Orientali vestici (Munții Harghitei)! Însă cel mai estic punct funerar al epocii avare timpurii a fost documentat la Târnăveni²¹, mai precis la 80 km vest de zona ilustrată pe hartă de autor.

Cu toate aceste mici neajunsuri – în primul rând de ordin tehnic și/sau geografic, macro-topografic –, lucrarea, deși se sustrage încadrărilor (de popularizare, de specialitate sau o combinație a acestora), reprezintă, fără îndoială, prin stilul foarte apropiat de cititor și exprimările clare, cu multe abordări și idei originale, o operă de referință pentru epoca avară timpurie, supranumită „secolul aurului”.

BIBLIOGRAFIE

- Bálint 1995 Cs. Bálint, *Kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai*, Magyar őstörténeti könyvtár, Szeged, 1995.
- Bondoc, Cojoc 2014 D. Bondoc, M. Cojoc, *German discoveries at Sucidava-Celei in the 6th century*, *Studia Academica Šumenensia* 1, 2014, p. 39–50.
- Brown 1999 P. Brown, *Az európai kereszténység kialakulása 200–1000*, Budapest, 1999.
- Daim 2010 F. Daim, *Byzantine belt ornaments of the 7th and 8th centuries in Avar contexts*, în C. Entwistle, N. Adams (eds.), *Intelligible beauty' recent research on Byzantine jewellery*, British Museum Research Publication 178, London, 2010, p. 61–71.
- Dobos 2019 A. Dobos, *On the edge of the Merovingian culture. Row-grave cemeteries in the Transylvanian Basin in the 5th–7th centuries*, în T. Vida, D. Quast, Zs. Rácz, I. Koncz (eds.), *Kollaps – Neuordnung – Kontinuität. Gepiden nach dem Untergang des Hunnenreiches*, Budapest, 2019, p. 111–142.
- Gáll 2014 E. Gáll, *The Avar conquest and what followed. Some ideas on the process of 'avarisation' of Transylvanian Basin (6th–7th centuries)*, în S. Cociș (ed.), *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*, Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 7, Cluj-Napoca, 2014, p. 295–323.
- Gáll 2023 E. Gáll, *"Avars before Avars"? On the "first generation" of the conqueror population in the 6th century in the regions east of Tisza in the light of archaeological and ¹⁴C analyses*, *Ziridava* 37, 2023, p. 119–166.
- Harhoiu 2021 R. Harhoiu, *Huni și goși hunici la Dunărea de Jos*, Biblioteca Mousaios, 16, Târgoviște, 2020.
- Kiss 1992 A. Kiss, *Germanen im awarenzeitlichen Karpatenbecken*, în F. Daim (ed.), *Awarenforschungen I*, *Archaeologia Austriaca Monographien* 1 – Studien zur Archäologie der Awaren 4, Viena, 1992, p. 35–134.
- Kiss 1995 A. Kiss, *Tanulmányok a kora avar kori kunbábonyi vezérsírról*, în *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, *Studia Archaeologica* 1, 1995, p. 131–149.
- Kiss 2000 A. Kiss, *Die Frage des Weiterlebens der Gepiden. Neue Entwicklung nach dem Abschluss des Manuskripts (1992) der 'Monographie Kölked-Feketekapu A'*, *ActaArchHung* 51, 1999–2000 (2000), p. 359–365.
- Kiss 2010 P.A. Kiss, *A gepidák avarkori továbbélésének vizsgálatáról*, *Középkortörténeti Tanulmányok* 6. Szerk.: G. Tóth P. – Szabó P., Szeged, 2010, p. 129–130.
- Kocsis, Molnár 2021 L. Kocsis, E. Molnár, *A 6th–7th century solitary burial of a warrior*

¹⁹ Privind frontiera ca noțiune modernă, vezi Perrier 2020, p. 130–134.

²⁰ Szenthe 2019, fig. 1.

²¹ Gáll 2014, p. 299, 301, 304–305, fig. 1, fig. 5, pl. 1/B.

- with his horse at Tiszagyenda, *ActaArchHung* 72, 2021, p. 137–192.
- Kossack 1974 G. Kossack, *Prunkgräber. Bemerkungen zu Eigenschaften und Aussagewert*, în G. Kossack, G. Ulbert (eds.), *Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag*, Teil 1, Allgemeines, Vorgeschichte, Römerzeit. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte. Erg. Bd. 1/1, München, 1974, p. 3–34.
- Kürti 1996 B. Kürti, *Régészeti párhuzamok a kárpát-medencei avar kori fülkesírok (Stollengräber) keleti eredetéhez*, *Tisicum* 9, 1996, p. 125–135.
- Lőrinczy 1994 G. Lőrinczy, *Megjegyzések a kora avarkori temetkezési szokásokhoz (A fülkesíros temetkezés)*, în G. Lőrinczy (szerk.), *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*, Szeged, 1994, p. 311–335.
- Perrier 2020 B. Perrier, *The “Frontier” According to Paul de La Pradelle*, *Borders in Globalization Review*, 2/1 (Fall/Winter), 2020, p. 130–134.
- Skaff 2012 J.K. Skaff, *Sui-Tang China and its Turko-Mongol Neighbors. Culture, Power, and Connections, 580–800*, Oxford, 2012.
- Somogyi 2016 P. Somogyi, *Christian symbols on Byzantine coins from the 5th–7th centuries*, în *Christian symbols on Byzantine coins from the 5th–7th centuries*, în E. Tóth, T. Vida, I. Takács (eds.), *Saint Martin and Pannonia. Christianity on the frontiers of the roman world*, Pannonhalma – Szombathely, 2016, p. 145–151.
- Szenthe 2019 G. Szenthe, *The ‘Late Avar reform’ and the ‘long eighth century’: A tale of the hesitation between structural transformation and the persistent nomadic traditions (7th to 9th century AD)*, *ActaArchHung* 70, 2019, p. 137–250.
- Vida 2018a T. Vida, *A gepida továbbélés kérdése az avar kori Tisza-vidéken*, în Attila Türk, Csilla Balogh, Baláz Major, Anita Korom (eds.), *Relationes rerum: Régészeti tanulmányok Nagy Margit tiszteletére – Archäologische Studien zu Ehren von Margit Nagy*, Budapest, 2018, p. 537–553.
- Vida 2018b T. Vida, *A sztyeppei, a bizánci és a Meroving birodalmak között. Kulturális változások a Kárpát-medence nyugati felén a 6–7. században*, Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2018 (manuscript); <https://real-d.mtak.hu/1097/>.
- Wolff 2000 L. Wolff, *Inventarea Europei de Est*, București, 2000.

Erwin Gáll,
 Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
 București;
 e-mail: erwin.gall@iabvp.ro.

Gheorghe Matei, Elena Rența, *Necropola medievală timpurie de la Platonești, județul Ialomița (sec. VIII–X)*, Muzeul Județean Ialomița. Seria Situri arheologice VIII, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023, 282 p. text, 55 pl., 102 fig., ISBN: 978-606-537-632-8.

Volumul alcătuit de Gheorghe Matei și Elena Rența este o foarte necesară valorificare a unei cercetări arheologice de durată, întreprinsă asupra unei mari necropole integrate orizontului biritualismului dunărean medieval timpuriu. Dedicată Eugeniei Zaharia, arheolog care s-a remarcat în istoria domeniului inclusiv prin introducerea în circuitul științific a conceptului

de „cultura Dridu”, și beneficiind de un cuvânt înainte semnat de Adrian Ioniță, monografia cimitirului de la Platonești se constituie într-o contribuție de peste 400 de pagini, compusă din introducere, șase capitole, bibliografie și un segment compact de ilustrație.

Introducerea volumului prezintă date esențiale despre cercetarea, în anii 1990–2002,